

Kapitel 16. Pengenes koordinering og diskoordinering af markedet

16.1. Penge som upersonlig social sammenhæng

Overfor kollektivismen, forstået som en idé om et upersonligt samfund, blev det i Kapitel 12 fastholdt at det økonomiske system kræver mennesker og at markedets existensbetingelser derfor må inkludere agenternes fysiologiske existensbetingelser; i Kapitel 13 blev dette præciseret til proportional distribution og produktion. Dette må være koordinationsproblemets standard.

Imidlertid har vi set at markedet koordinerer privatejerne *ex post*, ved at udskille de markedsuøgnede. Derfor løses det oprindelige koordinationsproblem **ikke**. Markedet koordinerer ved at **omdefinere** dette problem; kun de markedsøgnede reproduceres, dvs. markedets output er et andet og **mindre** økonomisk system.¹

Det kan siges at markedet som sådan virkeliggør det **upersonlige samfund**, eftersom det udelukker personer. Imidlertid er det først med penge at samfundet som **fremmed magt** træder i karakter. Det hænger sammen med at det først er med pengeformen at vi får en social sammenhæng, et samfund: Prisen relaterer alle varerne ideelt så vi får et marked, og penge som cirkulationsmiddel realiserer koordineringen. Uden disse kategorier er der ingen almen social relation mellem privatejerne. Derfor er det først efter fremstillingen af pengene i Kapitel 14 og 15, at vi nærmere kan karakterisere markedsøkonomiens særegne strukturering af forholdet mellem menneske og samfund.

Der hersker almindelig enighed om at markedet indbegriber en upersonlig og ukontrolleret social sammenhæng, jvf. Kapitel 11.3.4.

Udgangspunktet er naturligvis **Adam Smith's** beskrivelse af markedsmechanismen som en 'usynlige hånd', der uden vor viden eller vilje - den er jo usynlig - regulerer de økonomiske relationer.

Modsat Smith opfattede **Marx** ikke markedet som godartet. I markedets kategorier - vare, penge og kapital - har mennesket på uværdig vis afhændet sin skæbne til objektive kræfter af quasi-tingslig karakter; hans tingsliggørelses- eller fetichismeteorier er en fremmedgørelsesteori.

Hayek tager tråden op fra Smith (jvf. Kapitel 5). Han argumenterer at interaktionen blandt markedets frie agenter nødvendigvis afføder en

spontan orden, som vi ikke kontrollerer og ikke skal forsøge at kontrollere, thi den inkarnerer en visdom, der er større end noget menneske kan finde frem til. Menneskets ubegrænsede frihed og dets underordning under ikke-valgte social-økonomiske vilkår er to sider af samme sag. Han indser - mine ord - at radikal individualisme må slå om i radikal kollektivism, i menneskets fuldstændige udelukkelse fra de overordnede sociale relationer. Den rene subjektivism har sin grænse, selvom den har gyldighed langt hen ad vejen (jvf. Kapitel 10 og 11).

Neoklassikerne portrætterer også det fuldkomne marked som karakteriseret ved agenternes fuldkomne mangel på indflydelse på deres sociale sammenhænge, således som denne er udtrykt i markedsprisen. Auktionarius fastlægger naturligvis prisen under skyldig hensyntagen til agenternes planer - han er godartet - men ingen agenter kan påvirke prisen, dermed deres social-økonomiske relationer; ved fuldkommen konkurrence er de alle pristagere. Agenterne må indskrænke sig til at tilpasse sig denne sociale skæbne, ved gennem mængdetilpasning at søge at tilgodese privatinteressen.

Vi kan således konstatere en rimelig bred konsensus om at det idealtypiske marked er upersonlig social sammenhæng. **Teoretisk er denne tese ikke kontroversiel.**

Det kontroversielle spørgsmål er altså ikke vor udleverethed til markedet qua objektiv magt, men hvordan dette gådefulde fænomen kan forklares.

Adam Smith betragtede de snilde markedslove som naturens 8. Vidunder, uden at føle behov for en nærmere forklaring. Heller ikke neoklassikerne har beskæftiget sig alvorligt med dette emne. Arrow spurgte (1994) hvem der fastlægger prisen, når alle de virkelige agenter blot er passive pristagere; det neoklassiske svar er 'Auktionarius', men denne utroværdige figur inkarnerer social bevidsthed og planlægning og dementerer dermed at markedet skulle være en social objektivitet. Auktionariusfiguren har effektivt blokeret for en seriøs, kvalitativ teori om markedet.

Marx og Hayek, derimod, har i hhv. tingsliggørelsesteorien og teorien om den spontane orden givet deres bud på en forklaring. Disse teorier har jeg kritiseret andetsteds.

Mit eget bud er dette: Når den økonomiske teori opbygges institutionelt, på grundlag af begrebet om privatejendommen, giver det sig selv at den suveræne agent må forvandles til passiv karaktermaske, at frihed slår over i hjælpeløshed. Privatejeren er fri, fordi han i tanke og handling

abstraherer fra samfundet, men samtidig vil han have sine livsmidler fra de andre og bliver dermed afhængig af de sociale relationer. Det giver sig selv at **asociale mennesker** kun kan virkeliggøre et **ikke-menneskeligt samfund**. Det er ikke mærkeligt at et samfund, der er etableret uden menneskenes viden og vilje, må fremstå for dem som fremmed, som styret af naturlove. Faktisk er det en tautologi at et uplanlagt samfund er et samfund, der ikke er styret af menneskene.

Det er blevet sagt at menneskene kun stiller sig selv de problemer, som det allerede har nøglen til at løse. Privatejerne stiller imidlertid et problem - nødvendigheden af social sammenhæng - som de samtidig abstraherer fra; derfor må denne sammenhæng virkeliggøres gennem en abstraktion fra disse mennesker, altså på tværs af dem. Dette manifesterede sig i den hårde ex post løsning af koordinationsproblemet, og det manifesterer sig i markedslovenes naturlovsagtige karakter.

For socialister er social objektivitet en **fordrejning** ('Verkehrung', som det hedder hos Marx). En sådan negativ dom forudsætter en normativ standard. Denne standard er det sociale menneske eller - anderledes udtrykt - det personlige samfund. Fra denne vinkel må det asociale menneske og dets komplement, det upersonlige samfund, naturligvis vurderes negativt.²

For liberale er sagen mere tvetydig. Faktisk hylder de markeds kræfterne og slås af forbløffelse over alt det pengene - inkarnationen af upersonlig social-økonomisk magt - kan gøre for sin besidder og for samfundet. Men deres standard er jo det frie menneske og ud fra denne norm burde menneskets underordning under de upersonlige markedslove snarere opfattes som en beklagelig externalitet. For liberale med libertære - for ikke at sige anarkistiske - tendenser kan man ane tendenser til at nægte at betale denne omkostning; således advokerer Buchanan (1996: 32-37) at privatejerne så vidt muligt klarer sig selv, for at undgå markedsafhængigheden. I denne udfordring leder liberalismen i markeds skeptisk retning.

I næste afsnit betragter vi denne objektivitet, således som den fremstår på markedet for den enkelte agent (mikro-betragtning). Selvstændiggørelsen af de sociale sammenhænge i pengene viser sig at være af flygtig karakter, hvilket beror på at vi her i Bog 2 endnu befinder os indenfor rammerne af den simple vareproduktion ($V - P - V$), hvor pengene blot er (cirkulations) middel for agenterne til at tilegne sig varerne og deres

brugsværdi.

Fra systemets vinkel er pengene blot middel - om end et ubarmhjertigt sådant - til at løse det gamle koordinationsproblem. Imidlertid indebærer pris og penge at agenterne sammenfattes i to store totaliteter, nemlig efterspørgere og udbydere. Makroøkonomi bliver en realitet og dermed skabes et **nyt** koordinationsproblem, thi økonomiske kriser - som ingen har fordel af og ingen ønsker - bliver mulige. Penge som fremmed magt afslører sin irrationelle og mindre godartede karakter. Dette diskuteres i afsnit 16.3.

16.2. Privatejerens perspektiv: Penge som frihed og som upersonlig tvang

Varens udveksling er dens socialisering, dens integration i den sociale sammenhæng. Det er tilfældigt om varen således kan blive social brugsværdi, brugsværdi for andre, men lykkes processen, således at sælgeren kan trække sig ud af markedet med nogle sedler i hånden, da er privatejerens problemer løst, thi penge er sikker bytteværdi.

Penge er inkarnationen af social sammenhæng, af koordination; det er de fordi de abstraherer fra alle de personlige og særlige behov, der gør koordinationen af produkt og behov til en så usikker affære. Penge er upersonlig social-økonomisk magt. De subjektive behov bliver først effektive, når de antager en objektiv skikkelse.

Men de kan tilegnes af en person. Når det sker er privatejerens formelle frihed blevet forvandlet til **effektiv social frihed**, der måles exakt ved den mængde penge man besidder; hun kan (i $P - V$) anvende dem til private, personlige formål. Således fremstår pengene for **køberen**.

For **sælgeren** stiller sagen sig ganske anderledes. Hun fastlægger suverænt prisen på varen og knytter dermed ideelt forbindelsen til de andre, men prisen er blot drømmen om at blive en del af det økonomiske samfund. Kun hvis det lykkes at sælge varen for penge ($V - P$) bliver drømmen til virkelighed. Det er ikke mærkeligt at den enkelte er afhængig af de andre, det gælder ethvert økonomisk system. Det særlige ved sælgerens afhængighed af markedet er at hun kun middelbart er afhængig af andre mennesker og deres behov. Umiddelbart afhænger hendes skæbne af om hendes vare kan tiltrække penge, effektiv købekraft, og i disse er al personlighed opløst.

Ved det simple bytte er den sociale afhængighed personlig (byttepart-

neren). Men i den almene markedsøkonomi fremstår køberne umiddelbart som en anonym masse, hvis eneste fællesnævner er deres købekraft; personlige leveringsaftaler er at betragte som en planøkonomisk anomali. Som fremhævet af Hayek udmærker markedsøkonomien sig ved at sammenfatte de sociale behov for fx skjorter i ét tal, nemlig den pris som skjorterne kan sælges for.

I Bog 3 vil det blive søgt vist at markedsøkonomien slår om i kapitalisme, der er karakteriseret ved at pengene er sat som det overordnede mål; i kredsløbet Penge - Varer - Flere Penge (P - V - P') er varerne, dermed de personlige behov, reduceret til midler. Menneskets underordning under den sociale objektivitet er dermed fuldbyrdet.

I den almene markedsøkonomi, derimod, er det økonomiske samfunds selvstændiggørelse i forhold til menneskene blot et flygtigt moment mellem produkt og behov. Bag den abstrakte købekraft er der stedse et konkret behov, og det er kun den socialt overflødige, der rammes af pengenes dom. Den agent, hvis privatejendom er blevet virkeliggjort som social, finder i pengene et potent redskab til at virkeliggøre sin privatinteresse.

16.3. Systemets perspektiv: Penge som kilde til diskoordinering

16.3.1. Udbud og efterspørgsel som sociale totaliteter

Umiddelbart er privatejerne asociale. Først på markedet mødes de og relaterer sig til hinanden, først her indgår de i en virkelig sammenhæng, bliver sociale.

Som vi har set er det pengene - ideelt anticiperet i priserne - der virkeliggør denne relation. Uden penge er der intet (alment) marked, ingen markedsøkonomi, men blot en række urelaterede simple bytter. Eksistensen af penge er derfor den første betingelse for at privatejernes koordinationsproblem kan løses, men de ikke blot **muliggør** løsningen: qua sikker bytteværdi **er** de løsningen, om end denne løsning omdefinerer det oprindelige problem.

Med pengene fødes **makroøkonomien**. Uden penge har kun det individuelle perspektiv (mikro) gyldighed, hvad enten man tænker på det simple bytte eller på den såkaldte realanalyse (hvor man analytisk abstraherer fra pengene og dermed fra sammenhængen mellem varerne). Men når varerne får en fælles form (prisen) kan de aggregeres til det totale - eller sociale - udbud, og når behovene fremtræder som penge (købekraft)

kan også de lægges sammen. Måske har vi 10.000 privatejere, hvis samlede effektive efterspørgsel er 17 mio kr., mens priserne på deres varer også summerer sig op til et bestemt tal. Uden pris og penge er aggregering umulig, thi vi kan ikke addere æbler og pærer til et samlet udbud og vi kan ikke drive interpersonel nyttesammenligning af A's og B's førmonetære behov.

I Kapitel 11.3.2. diskuterede vi denne aggregering, og det blev konkluderet at den var **tilladelig**, fordi privatagenterne er suveræne og dermed uafhængige af hinanden. For så vidt skabte den ikke problemer for den metodologiske individualisme. Men først pris og penge gør adderingen til totaliteter **mulig**.

Privatejerens sociale side - hans afhængighed af samfundet - antager nu en ny form. A's skjortesalg og B's skjortekøb afhænger af prisen, og denne er bestemt af det samlede udbud af og efterspørgsel efter skjorter. Disse totaliteter har afgørende magt over privatejerne. Den enkeltes sociale afhængighed fremtræder nu klart, som en makroafhængighed, en udleverethed til det upersonlige marked. Ingen bestemmer den markedspris, som alle er underlagt.

Makroøkonomi blev stort set 'opfundet' af Keynes. Med penge bliver addering som nævnt mulig, men er den relevant? Iflg. Keynes kan vi ikke ud fra det individuelle perspektiv (den enkelte forbruger og virksomhed) forklare de samfundsmæssige sammenhænge. Mikro kan ikke forklare makro, eftersom det snarere er makro der bestemmer mikro end mikro der bestemmer makro. Hvis vi søger at anvende den metodologiske individualisme begår vi **sammensætningsfejlen** ('fallacy of composition'), også kaldt den atomistiske fejlslutning: Hvis alle øger deres opsparing kan resultatet meget vel blive mindre total opsparing, eftersom øget opsparing betyder mindre forbrug, derfor mindre effektiv efterspørgsel i samfundet, derfor mindre indkomst, som der kan opspares ud af; og hvis alle virksomhederne sænker lønnen, dermed omkostningerne, således at de kan øge produktionen, bliver resultatet igen mindre effektiv efterspørgsel, derfor mindre totalproduktion (og øget arbejdsløshed). Hvad der er individuelt rationelt, kan være samfundsmæssigt irrationelt. Makroøkonomien er ikke sammensat af, men er meta i forhold til mikro; den er en overpersonlig kollektivitet.

Dette var accepteret lærdom i mange år, men for en snes år siden satte en reaktion ind, kaldet 'udbudsøkonomi', baseret på en hypotese om at agenterne kan anticipere makrosammenhænge, altså kan have 'ratio-

nelle forventninger'. På denne måde opløses makro atter i mikro, sammensætningsfejlen benægtes (eller ignoreres) og politisk styring af økonomien (den effektive efterspørgsel) ses som overflødig eller skadelig. Økonomien kan trygt overlades til pengebesidderne.

16.3.2. Muligheden for økonomisk krise

Samtidig med at pengene 'løser' koordinationsproblemet skaber de et nyt. Paradoxalt nok får vi en usikker makrosammenhæng i og med at vi får den sikre bytteværdi.

Forholdet mellem udbud og efterspørgsel bestemmer, om den samlede produktion kan sælges og om pengene kan finde nok produkter at købe, altså om der er makroøkonomisk ligevægt. På kapitalnivo (med lønarbejde) ytrer uligevægt sig i arbejdsløshed og inflation, men indenfor den simple vareproduktion - det aktuelle tema - er konsekvensen at producenter går fallit og at forbrugere står uden livsmidler. Jeg indskrænker mig her til nogle få, principielle bemærkninger om dette store emne.

Historisk set bliver pengeøkonomien først virkelig dominerende i første halvdel af 1800-tallet, samtidig med at kapitalismen sætter sig igennem. Vi får nu de første egentlige samfundsøkonomiske kriser med overproduktion, virksomhedsfallitter og arbejdsløshed (hvis vi ser bort fra de sjældne, rent finansielle kriser såsom 'The South Sea Bubble' i 1719). Markedets sociale objektivitet viser nu sin irrationalitet i det paradox at 'overproduktion', altså overskud af rigdom, resulterer i fattigdom. Tidligere havde man naturligvis også oplevet økonomiske kriser, men de havde beroet på naturlige forhold, typisk dårligt vejr der havde givet ringe høst. Den første moderne krise er formentlig den engelske krise fra 1839-42, mens den europæiske krise i 1846-48 endnu var af den gamle, landbrugsbaserede type; krisen i 1857 var den første moderne krise med global udbredelse (Hobsbawm, 1962: 207f).

Lad os dernæst se på de logiske sammenhænge. I den økonomiske teori er der almindelig enighed om, at kriser først bliver mulige i en pengeøkonomi. Ved det simple bytte falder A's ønske om at afhænde godet sammen med hans ønske om at tilegne sig et fremmed gode; 'udbud' og 'efterspørgsel' er umiddelbart identiske. Når udvekslingen formidles af penge er det muligt at A, efter at have solgt, tilbageholder de erhvervede penge fra markedet. Når A sælger et gode for 10 kr., køber B dette gode for 10 kr.; derfor er det en tautologi at den samlede værdi af faktiske køb er lig med den samlede værdi af de faktiske salg. Men det, det drejer sig

om, er ikke køb og salg, men efterspørgsel og udbud; det afgørende er om en producent står med nogle goder som han gerne vil, men ikke kan, sælge, fordi køberne 'strejker' (eller blot udsætter deres køb). Denne sammenhæng mellem muligheden for krise (overproduktion) og penge som cirkulationsmiddel blev fremhævet af **Marx**:

"Keiner kann verkaufen, ohne dass ein anderer kauft. Aber keiner braucht unmittelbar zu kaufen, weil er selbst verkauft hat. Die Zirkulation sprengt die zeitlichen, örtlichen und individuellen Schranken des Produktaustausches eben dadurch, dass sie die hier vorhandene unmittelbare Identität zwischen dem Austausch des eignen und dem Austausch des fremden Arbeitsprodukts in Gegensatz von Kauf und Verkauf spaltet" (Marx, 1867: 127).

Dermed har vi ikke, ifølge Marx (1861-63b, 26.2: 510ff), givet grunde for at der faktisk skulle opstå krise, og da den simple vareproduktions agenter sælger **for at** købe har vi her en positiv grund til at dette **ikke** skulle ske. Imidlertid er ikke-synkronisering mellem salg og køb nødvendig, samtidig med at det er socialt tilfældigt - privatejerens arvesynd - præcis hvor lang tid agenten immobiliserer cirkulationsmidlet som værdiopbevaringsmiddel; pengenes omløbshastighed kan variere fra agent til agent, og fra uge til uge. Ud fra denne betragtning giver penge en almen grund til kriser, til manglende makrokoordinering.

Neoklassikerne (forstået som moderne ligevægtsteoretikere) er enige i at overproduktion er mulig i en pengeøkonomi, men deres formulering af problemet kan kritiseres.

Udgangspunktet er Walras' Lov. Dette er en identitet, der udsiger at hvis en økonomi indeholder n elementer, som udbydes og efterspørges, da vil budgetrestriktionen sikre at samlet udbud = samlet efterspørgsel. Hvis de n elementer er varer (altså ingen penge) får vi Say's Identitet, der udsiger at samlet vareudbud nødvendigvis er lig med den samlede vareefterspørgsel, således at overproduktion er umulig; indkomsten fra varesalget må nemlig gå til vareefterspørgsel, eftersom den definatorisk ikke kan gå til 'pengeefterspørgsel' (altså unddrages markedet).³ I en pengeøkonomi, derimod, består de n elementer af $n-1$ varer plus penge; underefterspørgsel (overudbud) er nu tænkeligt på det samlede varemarked: det betyder at der er overefterspørgsel efter penge.

Det er klart at denne fremstilling af krisens mulighed må afvises, hvis det accepteres at penge ikke er en særlig vare, der efterspørges og udby-

des. Logikken er god nok, men irrelevant.⁴

Hertil kommer at fremstillingen af den pengeløse økonomi er kritisabel, for det antages at der her er et samlet udbud og en samlet efterspørgsel (som så vises at være lig med hinanden). Men det er der ikke. Uden virkelige penge er der ikke virkelige priser, og uden virkelige priser adderes udbud og efterspørgsel ikke op til totaliteter. Der er i stedet en række punktuelle mini-markeder uden nogen som helst relation til hinanden. Der eksisterer ikke makroøkonomi og derfor heller ikke et makroproblem.

Lad os endelig nævne **Keynes**. Han mente at det ikke blot var muligt, men sandsynligt at den rene, uregulerede kapitalisme ville lede til krise. Det er nemlig tilfældigt, om den effektive efterspørgsel netop kan købe den produktion, der svarer til fuld beskæftigelse, og der er ingen sikre økonomiske mekanismer, der kan reparere skaden.

Man må tage det sure med det søde. Walras' grundmodel vedkender sig kun det søde, nemlig Auktionarius' sikring af at varerne er sikker bytteværdi, dermed penge. Hvis man vil have pengenes funktionalitet må man tage deres dysfunktionalitet med i købet. Hvis man vil have den sociale enhed som allerførst penge og priser etablerer, må man med i købet tage den spaltning mellem køb og salg og mellem totalefterspørgsel og totaludbud som de indebærer.

16.4. Sammenfatning af analysen af marked og penge

Sektion E om marked og penge - og dermed Bog 2 om markedsøkonomi - nærmer sig nu sin afslutning. Sigtet med dette afsnit er at sammenfatte resultaterne fra Kapitlerne 14, 15 og 16.

Lad os begynde med at gøre status over vort subjekt, privatejeren. Hun er konciperet som fri, men i den udstrækning goder og ressourcer er delt er hun tvunget til at indgå i økonomiske relationer med andre. Den formelle, procedurale uafhængighed suppleres med materiel afhængighed, når den asociale skal socialiseres.

Allerede i Kapitel 12 så vi at denne afhængighed indholdsmæssigt ytrer sig ved at den privatejer, der ikke kan tilbyde et gode for hvilket der er et behov, udskilles. Her i Kapitel 16 er dette blevet udviklet nærmere. Vi har set at afhængigheden af de andre tager form af agenternes underordning under pengene - de betalingsdygtige behov - og dermed markedet, og vi har set at disse institutioner er af upersonlig eller kollektiv karakter. Det frie subjekt fremstår dermed som objekt for uvillede og socialt

ubevidste kræfter.

Dernæst selve pengeteorien.

I Kapitel 14 så vi at de 'gamle' subjektivisternes teleologiske metodologi, hvor den konkrete brugsværdi er målet, må tilsige at betragte penge som blot et middel. Vi vil have penge **for at** få varenytte, dvs. der eksisterer ikke en selvstændig pengeefterspørgsel. Derfor opererer man ikke med et pengemarked, der fungerer på lige fod med varemarkederne; varer og penge befinder sig på forskellige logiske niveauer, på forskellige trin i det teleologiske betydningshierarki.

Paradoxalt nok leder denne subjektivismen til en understregning af pengenes **sociale** karakter. Penge er en institution, der står over individerne og formidler deres relationer; denne synsvinkel kommer til udtryk i at deres værdi bestemmes på makroplanet (kvantitetsteorien), snarere end ud fra de individuelle præferencer. Individualismen kommer først ind ved forklaringen af pengenes **opståen** (specielt Menger). På dette punkt stillede jeg spørgsmålstegn ved om privatejerne - økonomiens subjekter - evner at skabe penge; jeg argumenterede for at det snarere er det socialt-politiske menneske, der må påtage sig denne opgave.

Moderne neoklassisk teori har et helt andet perspektiv på penge. Det metodologiske grundlag er det individuelle valg, og kriteriet på at noget er nyttigt er, at det vælges; da penge vælges, har de nytte, helt på linie med en ost. Heroverfor var den ældre teori kun i begrænset omfang en valgteori, for teorien begrænsede på forhånd valget til at være valg mellem konkrete former for varenytte. Forskellen kan også udtrykkes på den måde at mens den ældre teori byggede på en agent, der havde en samlet, omfattende plan, hvilket tillader differentiering mellem midler og mål, så atomiserer nyere teori denne plan til dens delkomponenter, nemlig de enkelte, isolerede valg.

Denne metodologi gør det muligt for neoklassisk teori at isolere en særlig pengeefterspørgsel og dermed operere med et særligt pengemarked; agenten præfererer mellem varer og penge, kan altså vælge penge **i stedet for** varer. I afsnit 14.3.4. kritiserede jeg denne pengeopfattelse. Den giver nemlig 1) et begrebsligt problem, fordi opfattelsen af penge som en særlig vare implicerer det meningsløse begreb 'pengenes pris', 2) et økonomisk problem, fordi det er meningsløst at købe og sælge penge, og 3) et empirisk problem, fordi et egentligt pengemarked ikke kan observeres; hvad der kan observeres er valutamarkeder (kroner for dollars) og lånemarkeder (nutidsgoder/nutidspenge for fremtidsgoder/ fremtids-

penge).

Hertil kommer at der er almen enighed om, at neoklassikerne faktisk ikke har været i stand til at integrere pengene i den generelle ligevægts-teori (14.3.1. til 14.3.3.). Hvis penge er en særlig vare, bør de - som hos Patinkin - indgå på lige fod med de andre varer i koordinationsproblemet, men pengenes temporale og existensanalysens statiske karakter passer dårligt sammen.

Metodologien i denne afhandling er anderledes og tilsiger derfor en anden pengeteori. Det er fællesgods for al økonomiteori at tage udgangspunkt i det simple bytte og se pengene som løsning på dets problemer, men derefter deler vandene sig. Neoklassikerne ser ikke det nævnte problem som et **existensproblem**, men snarere som et friktionsproblem; problemet er de store transaktionsomkostninger, der er knyttet til det simple bytte. Derfor begribes pengene ikke som nødvendige for at markedsøkonomien, dermed den private økonomi, kan være der, men snarere som hensigtsmæssige, altså som et omkostningsreducerende og nytteforøgende gode. Man kan nu afslappet spørge om, på hvilken måde nytten øges, - hvilke forskellige behov pengene tilfredsstillter. I Kapitel 15 søgte jeg heroverfor at vise at penge er nødvendige, dels for at løse det simple byttes specifikke distributionsproblem, dels for at etablere den almene sammenhæng mellem privatejerne, som er den første forudsætning for en løsning af koordinationsproblemet.

Pengeanalysen har givet to 'lærdomme', der er af central betydning for den videre fremstilling:

1) Penge er mere end hensigtsmæssige, altså blot omkostningsbesparende: De er **nødvendige** for existensen af almen markedsøkonomi. Da kapitalisme forudsætter almen markedsøkonomi er penge også en existensbetingelse for kapitalisme.

2) Penge er **ikke en vare**; de befinder sig på et andet logisk nivo. Indenfor markedsøkonomi er de - underordnet - middel for varetilegnelse; indenfor kapitalismen vil det vise sig at de er - overordnet - mål for vareproduktion.

Pengene har et Janus-ansigt, thi samtidig med at de løser nogle problemer skaber de nye.

Subjektivismens billede af pengene kan kritiseres - og er blevet kritiseret - for i for høj grad at betone deres positive funktioner. Vi sælger **for**

at købe, og derfor er penge væsentligst et (cirkulations)middel, en olie, der får tingene til at glide lettere, men er pengene virkelig blot en neutral katalysator, der ikke for alvor påvirker økonomien? Pengene er en **temporal** forbindelse mellem varerne, og derfor er det muligt at agenten sælger uden straks at købe. Splittelsen mellem køb og salg er en kilde til usikkerhed og manglende koordination. På makroplanet kommer dette til udtryk i en kritik af Says Lov; selvom vi udbyder **for at** efterspørge, skaber udbudet ikke automatisk sin egen efterspørgsel, hvilket muliggør kriser. Den gamle pengeopfattelse underbetoner kort sagt pengenes diskoordinerende aspekter. Pengene er godt nok løsningen af koordinationsproblemet, for den enkelte (når sikker bytteværdi tilegnes i salget) og for det økonomiske system. Men da løsningen er den negative ex post version, baseret på udskilning, er det ikke det gamle problem der løses, ikke de oprindelige agenter der reproduceres.

Vi kan nu slutte Bog 2 om markedsøkonomi med at se frem mod kapitalen.

Markedskonkurrencens koordineringsmekanisme skaber en polarisering, som antager to former, dels mellem de udstødte og medlemmerne af markedsøkonomien, dels mellem de selvstændige og de uselvstændige medlemmer af denne økonomi. Kriteriet for status som selvstændig, uselvstændig eller udstødt er stedse, i hvilken udstrækning agenten formår at forvandle sit gode eller sin factorydelse til penge. Dette blev allerede diskuteret i Kapitel 13.6. Den første polarisering indebærer at markedet skrumper, men som det nærmere skal udvikles i Bog 3 instituerer kapitalismens profitmaximering en økonomisk vækst, der drukner dette 'skrumpeproblem' i øget kvantitet.

Opgaven bliver at udvikle pengenes bestemmelse som kapital; som sådan er pengene snarere en beholdning der skal skaffe flere penge, end et cirkulationsmiddel (en strøm) der skal formidle varerne. Ud fra den simple vareproduktions perspektiv, hvor målet stedse er brugsværdi, konkret nytte, er det afsind at stræbe efter penge for deres egen skyld, så de forskellige motiver til at ønske penge (transaktion, forsigtighed) reducerer sig til et ønske om at få varer. Ud fra kapitalens perspektiv er penge først og fremmest et middel til at skaffe penge (rente, profit), mens varen og dens brugsværdi er underordnet.

Opgaven i Bog 3 er at finde rationalet i dette afsind: Hvorpå beror profitmaximeringen, den grænseløse stræben efter penge?

NOTER

1. Umiddelbart stejler vi overfor et sådant resultat, for al erfaring viser jo at markedskøkonomien har en tendens til at expandere. Imidlertid skal vi erindre at vi her i Bog 2 ser bort fra kapitalen og fokuserer på simpel vareproduktion. En sådan produktionsmåde har kun haft marginal existens (især middelalderens byer), og når den kunne eksistere mere eller mindre uforandret i mange hundrede år beror det formentlig på den skrappe politiske regulering (fx laugsvæsen) af bl.a. priserne; uden denne støtte kan det meget vel tænkes at der havde været en tendens til indskrumpning.

2. Nærmere om denne og andre forrejninger (eller 'ejendommeligheder') i markedskøkonomien i Lundkvist, 1981: 59-67.

3. Standardargumentet for Say's Identitet var i 'gamle dage' at 'udbud skaber sin egen efterspørgsel', ud fra den betragtning at udbud giver indkomst og indkomst giver købekraft; noget af indkomsten kan gå til opsparing, men opsparing investeres og er derfor også udtryk for effektiv efterspørgsel. Det overses at noget af opsparingen kan holdes som kasse.

4. Patinkin (1965, smlgn. Harris, 1985: 58ff) mener at der er en **inkonsistens** i den gamle dikotomiske opfattelse, hvor de relative priser og prisniveauet bestemmes hver for sig (en inkonsistens, som overvindes med realkasseeffekten). Begrundelsen for kritikken er denne:

Antag en almen ligevægt, der forstyrres af en stigning i prisniveauet. Iflg. dikotonomien ('homogenitetspostulatet') vil dette ikke ændre de relative priser, så varemarkedet vil stadig være i balance; Walras's Lov indebærer at det samme må gælde pengemarkedet, dvs. pengeefterspørgslen er ikke steget. Men iflg. kvantitetsteorien (i Cambridgeversionen, hvor M står for pengeefterspørgsel) må stigningen i prisniveau afføde en stigning i pengeefterspørgslen.

Dette viser imidlertid snarere at den gamle teori er i strid med ideen om et pengemarked med en særlig pengeefterspørgsel. Den 'klassiske dikotomi' indebærer allerførst at den nævnte prisstigning er bestemt udenfor økonomien, nemlig ved at centralbanken har øget pengemængden, og at de højere priser i varesektoren **ikke** virker tilbage på pengesektoren. Dette kan kritiseres, men det er ikke inkonsistent. Den gamle teori bliver først inkonsistent, når kvantitetsteorien tolkes som en teori om pengeefterspørgsel, således at Walras's Lov, med dens interdependens mellem et vare- og et pengemarked, finder anvendelse.